

Spoleczne i historyczne uwarunkowania ludzkiej psychiki Podstawowe systemowe kategorie psycho-socjologii. Jak wprowadzać do psychologii. - Geneza i status poznawczy psychologii i jej osiągnięcia. Cz. VII

M. Zabierowski

I) Neurozy, mechanizmy obronne w psychologii

1) Karen Horney (1885–1952) była psychiatrą, psychoanalytyczką, psychoterapeutką, o której nie tyle powiemy, że odegrała kluczową rolę w rozwoju psychologii neurotyczności w XX wieku, bo i to prawda, ile raczej że jej „Neurotyczna osobowość naszych czasów” ma coś z matematyczności wyvodu i ma coś z dialektyki, z tej matematycznej precyzji wyrażania się i dostrzegania dialektyczności w rozwoju osobowości. Uważa się, że K. Horney była krytyczką psychoanalizy Freuda, lecz to zbyt duże uproszczenie. Tak się mówi, ale to jest skutek wadliwości języka codziennego, neurologicznie nawykłego do pospolitego etykietowania.

Horney doświadczała w małżeństwie depresji, zmęczenia, myśli samobójczych, bólów brzucha. Uważała, że mężowi brakuje namiętności. Leczyła się u psychoanalytyków, sama wierzyła w psychoanalizę i przyjmowała pacjentów. Nie mając żydowskiego pochodzenia opuściła Berlin w 1932 r., obawiając się szykan ze strony nazistów, którzy uważali psychoanalizę, cały freudyzm za żydowską naukę. W USA była partnerką Ericha Fromma. Kierowała Chicagowskim Instytutem Psychoanalytycznym i innymi instytucjami psychiatrycznymi.

2) Kolejnym uproszczeniem jest opowiadanie, że była krytyczką zwłaszcza jego teorii dotyczących kobiecości i rozwoju psychicznego kobiet. Czy Einstein był krytykiem teorii Newtona? Nie. I podobnie jest z teorią Horney. Koncept Horney nie powstał na bazie walki z Freudem, zjawiał się na zupełnie innych podstawach, na podstawach empirycznych. Jak równanie Einsteina ma wiele rozwiązań, a nie jedno, tak wiele dróg prowadziło Horney do jej teorii.

Horney stosowała Freudyzm i potem wpadła na pomysł podania innego systemu teoretycznego. To się nie wzięło z krytyki, ale z wolnej ludzkiej twórczości. - Tak jak Einstein czytał sobie Newtona i wpadł na pomysł innego systemu teoretycznego.

To nie w odpowiedzi na teorie Freuda, na bazie krytyki teorii Freuda powstała jej dialektyczna teoria osobowości - Horney po prostu wpadła na pomysł własnej koncepcji dotyczącej psychologii osobowości, na czynniki i mechanizmy, które zwracały szczególną uwagę nie tyle na wpływ społecznych i kulturowych czynników na rozwój jednostki, ile na wewnętrzne przemiany osobowości. Czy można powiedzieć, jak się to mówi w psychologii, że jej prace miały duży wpływ na późniejszy rozwój psychologii humanistycznej i psychologii społecznej? - Tak jak każdy inny system teoretyczny. - W pewnym momencie dostrzegła – na bazie refleksji nad wieloletnią działalnością praktyczną - inny system teoretyczny i wtedy ona go spisała. Badała neurozy, mechanizmy obronne człowieka przed lękami – powiedzmy - egzystencjalnymi.

2) Metoda Karen Horney. Podejście psychodynamiczne z uwzględnieniem wpływów społecznych.

Karen Horney stworzyła własną wersję psychoanalizy, której cechą było i nie było skupienie się na społecznych i kulturowych uwarunkowaniach rozwoju osobowości, ale to nie oznacza, że u Freuda nie ma skupienia się na społecznych i kulturowych uwarunkowaniach rozwoju osobowości, gdyż to skupienie się istnieje na potrzeby rozwoju jego systemu teoretycznego.

Jeśli się nie dostrzeże dialektyki Horney, tego zjawiania się symetrii powtarzalności, parzystości, odbić, różnych translacji, niezmienników odbić, to wtedy można powiedzieć, że podejście Horney jest bardziej konkretyzyczne, bardziej zorientowane na aktualne problemy jednostki i jej relacje społeczne - w przeciwieństwie do klasycznego teoretycznego rozległego abstrakcyjnego podejścia Freuda, które koncentrowało się głównie na nieświadomych procesach i mechanizmach obronnych. Horney postrzegała człowieka jako istotę społecznie uwarunkowaną, ale to nie oznacza, że Horney odrzucała wartość wielkich algebraiczno-podobnych Freudowskich (abstrakcyjnych) dociekań (panoram), jego teorii uwarunkowania kondycji ludzkiej wewnętrznymi instynktami i popędami.

3) Podstawowe założenia metody Horney

3.1) Społeczne i kulturowe uwarunkowania osobowości. - Byłoby przesadą powiedzieć, że Horney uważała, że rozwój osobowości nie jest determinowany tylko przez biologiczne i wewnętrzne mechanizmy psychiczne, ponieważ taka przesada tylko ustawia Freuda w roli czarnego luda. Dlatego mówimy, że rozwinęła teorię znaczenia czynników społecznych i kulturowych. Einstein nie krytykował przestrzeni absolutnej, tylko podał nową teorię - bez eteru. Horney nie tyle twierdziła, że warunki społeczne, takie jak odmienności płci, nazywane nierównościami, stosunki w rodzinie, wychowanie i presje kulturowe, mają wpływ na kształtowanie się osobowości, ile widziała w zachowaniach swoich pacjentów nie sam ten wpływ, tylko skargi pacjentów i odpowiednią interpretację.

3.3) Pojęcie lęku podstawowego

Podobnie jak Freud uważała, że przyczyną nerwicy są nierozwiązane wewnętrzne konflikty. Siłą napędową tych konfliktów są popędy, które powstają tak, jak w marksizmie – ze sprzeczności. Nie oznacza to, że Horney kopiowała teorię popędów Freuda. Popędy rodzą się z poczucia wyizolowania, strachu, bezradności, lęków w sensie odczucia zniszczenia, z wrogości, a ich celem jest zdobycie poczucia bezpieczeństwa – bezpieczeństwa i tylko bezpieczeństwa. A wszystko inne temu służy. Według Horney, lęk podstawowy jest fundamentem rozwoju neurotycznej osobowości. Jest to poczucie bezradności i leibnizańskiego osamotnienia jednostki w obliczu konkurującego uprzedmiotawiającego nieprzyjaznego świata – świata z chaosu porządek. W jej koncepcji lęk ten wynika z wczesnodziecięcej relacji z rodzicami, szczególnie jeśli dziecko, na skutek trudności życia rodziców, nie doświadczało miłości, troski i bezpieczeństwa.

3.4) Mechanizmy obronne i strategie adaptacyjne

W odpowiedzi na lęk podstawowy, dzieci rozwijają różne mechanizmy obronne i strategie adaptacyjne, które mają na celu ochronę przed niepokojem. Horney wyróżniała trzy główne strategiczne tendencje, które mogą przyjąć – potem dorosłe - osoby neurotyczne:

- a) Tendencja do podporządkowywania się innym (poszukiwanie akceptacji): Osoby te starają się unikać konfliktów i dążyć do uznania i miłości ze strony innych.
- b) Tendencja do dominowania (kontrolowanie innych): Osoby te starają się zdominować otoczenie, by poczuć się bezpiecznie i mieć kontrolę nad sytuacją.
- c) Tendencja do wycofywania się (ucieczka): Osoby te unikają konfrontacji i szukają spokoju, izolując się od problemów i relacji interpersonalnych.
- d) Horney zapomniała, że jest jeszcze a+b, a+c oraz b+c i a+b+c.

3.5) Typy osobowości neurotycznych

Horney opracowała klasyfikację osób neurotycznych, które różnią się sposobem radzenia sobie z lękiem i wchodzenia w relacje z innymi:

- a) Osobowość dążąca do innych: Osoby te są uzależnione od akceptacji i aprobaty innych ludzi, przez co mają tendencję do unikania konfliktów.

b) Osobowość walcząca: Osoby te starają się dominować nad innymi, podejmują agresywne działania, by czuć się pewnie i bezpiecznie.

c) Osobowość wycofująca się: Osoby te dystansują się od innych, unikają bliskich relacji i unika się odpowiedzialności.

- Tymczasem jak najbardziej jest możliwa osobowość a+b, a+c oraz b+c i a+b+c.

4) Neurotyczna osobowość naszych czasów – główne założenia

Książka Karen Horney, "Neurotyczna osobowość naszych czasów" ¹, to jedno z najważniejszych dzieł w psychologii, w którym Horney szczegółowo opisuje mechanizmy powstawania neuroz oraz analizuje wpływ współczesnego społeczeństwa na zdrowie psychiczne jednostek. Praca ta była odpowiedzią na problemy emocjonalne i psychiczne „tu i teraz”, które dotyczyły nie tyle abstrakcyjnych ludzi, ile jej pacjentów, żyjących w systemie napięcia, w systemie ryzyka, w systemie z chaosu porządek, którego natury, ludzie otumanieni ideologią nie potrafili zrozumieć i popadali w różne dysfunkcje. - Tak jak po r. 1989, ideologii „z chaosu porządek” młodzi ludzie, jeszcze nastolatki, nie potrafili rozeznaczyć i popadli w różne psychologiczne kłopoty, dysfunkcje i to są ci sami ludzie, którzy dopiero ok. r. 2024 zaczęli dostrzegać cechy zarządzania przez ryzyko, przez kapitał - ale dopiero w zglobalizowanym świecie. Wcześniej, teoretycznie tego nie umieli przewidzieć, rozpoznać. Ci ludzie w ogóle nie przypuszczali, że w kapitalizmie, silniejszy wykupuje słabszego, grube ryby wyjadają drobniejsze; jeszcze nadal owe najgrubsze ryby, wieloryby nazywają ... korporacjami, które w ich wizji rzeczywistości psują kapitalizm. Nie potrafią dostrzec tego, co dostrzegł św. Jan od Krzyża, że człowiek w warunkach ryzyka nie potrafi egzystować, rozwijać się.

5) Podstawowe idee K. Horney

1. Kultura i społeczeństwo jako źródło neuroz: Horney dostrzegła kłopoty ludzi w systemie z chaosu porządek, czyli rynkowych. Horney zauważyła, że w społeczeństwach industrialnych, w których nacisk kładziono na rywalizację i konformizm, ludzie zwykle doświadczają poczucia alienacji, osamotnienia i poczucie braku sensu. Wzrost stresu i presji społecznej prowadził do rozwoju neuroz, czyli stanów, w których jednostki nie były w stanie prawidłowo radzić sobie z codziennymi wyzwaniami i emocjami. K. Horney zmagająca się ze złymi doświadczeniami. Przyczyną kształtowania się nerwicy charakteru jest zdaniem Karen Horney frustracja potrzeby bezpieczeństwa, która jest skutkiem takich a nie innych niesprzyjających warunków w środowisku domowym. Odpowiada to poglądom marksizmu.

2. Krytyka klasycznego podejścia psychoanalizy:

Horney dostrzegła problemy kobiet w systemie konkurowania, czy na zewnątrz, w środowisku, a nie jak u Freuda np. teorię zazdrości wizualnej o pracę. Zamiast patrzeć na płęć piękną jako na deficytową, Horney argumentowała, że wzorce kulturowe i społeczne, zwłaszcza powszechnego braku sprawiedliwości w systemie walki o byt kształtują to, jak kobiety postrzegają siebie i swoje role. Horney była krytykowana za determinizm i redukcjonizm, że wszystko sprowadza do poczucia bezpieczeństwa. Cechą charakterystyczną i przyczyną nerwicy jest neurotyczna pełna przeciwieństw² struktura charakteru, nerwica charakteru: charakter składa się ze sprzecznych, konfliktowych, wzajemnie się wykluczających cech, elementów, tendencji, mikroprocesów, które neurotyk próbuje pogodzić, choć jest to całkowicie niemożliwe.

3) Neurotyczni mężczyźni i kobiety w społeczeństwie walki o byt:

1 Karin Horney, „Neurotyczna osobowość naszych czasów”, przeł. Helena Grzegolowska, PWN, Warszawa, 1981.

2 Jakby w symetrii odbicia.

3.1) K. Horney bała się ojca i go podziwiała, pochodziła z bardzo konfliktowego domu, dorastała w poczuciu braku rodzicielskiej miłości i w poczuciu bezwartościowości. W książce „Neurotyczna osobowość naszych czasów” opisała genezę nerwic. Horney podkreślała, że neuroza dotyczy nie tylko kobiet, ale także mężczyzn, którzy doświadczyli braku bezpieczeństwa w obliczu presji społecznych ról i oczekiwań społecznych również przeżywają trudności. Zjawisko neurozy jest więc szerokim problemem, obejmującym wszystkich członków społeczeństwa, bez względu na płeć.

3.2) Wzrost lęku podstawowego - współczesne społeczeństwo, zdaniem Horney, zwiększało lęk podstawowy, który miał swoje źródło w nieprzewidywalności, alienacji i braku wsparcia emocjonalnego. Często jednostki żyły w stanie nieustannego lęku przed odrzuceniem, a mechanizmy obronne stawały się nieproduktywne i niezdrowe.

3.3) Zmieniające się wzorce osobowości - Horney uważała, że we współczesnym społeczeństwie zmieniają się wzorce osobowości, na które wpływ mają masowe idee i oczekiwania społeczne. Wzorce neurotyczne, takie jak chęć posiadania władzy, uznania, a także idealizowanie sukcesu i pieniądza, przyczyniają się do wzrostu problematycznych mechanizmów adaptacyjnych, co utrudnia ludziom prowadzenie życia w zgodzie z własnymi wartościami.

3.4) Horney wymienia przyczyny frustracji³: Labilność postępowania rodziców, niekonsekwencja rodziców, faworyzowanie któregoś z rodzeństwa, brak prawdziwych uczuć, szczerych i otwartych, nadopiekuńczość rodziców, zbyt mała ich opiekuńczość. Skutkiem frustracji w środowisku domowym jest pojawienie się lęku i wrogości. Wrogość jest naturalną reakcją na frustrację potrzeb. W tym jednak wypadku musi zostać wyparta, gdyż ujawnienie jej godziłoby w bezpieczeństwo dziecka. Są cztery przyczyny wyparcia wrogości: 1. bezradność – dziecko musi wypierać wrogość, gdyż potrzebuje rodziców; 2. strach – musi wypierać wrogość, gdyż boi się kary za okazywanie wrogości; 3. miłość – dziecko wypiera wrogość, gdyż chce trzymać się złudnych namiastek miłości dawanej przez rodziców; 4. poczucie winy – dziecko wypiera wrogość, gdyż gdyby ją okazywało – byłoby złym, niekochanym dzieckiem.

Wyparta wrogość i lęk wynikłe z frustracji potrzeby bezpieczeństwa przyczyniają się do rozwijania lęku podstawowego, który jest osią nerwicy i głównym motorem napędowym. Dziecko musi łagodzić ten lęk. Są cztery główne sposoby obrony przed lękiem podstawowym: 1. uległość – dlatego aby nie dać powodu do wyrządzenia krzywdy; 2. miłość – bo gdy dziecko zdobędzie miłość to nie będzie krzywdzone; 3. władza – aby można było się samemu bronić przed spodziewaną krzywdą; 4. izolacja – minimalizacja potrzeb i maksymalizacja samodzielności.

Z czasem⁴ te sposoby obrony przed lękiem krystalizują się w sztywne i trwałe postawy, dla których charakterystyczna jest pewna struktura potrzeb: 1. Potrzeby w postawie „do”: miłości, akceptacji, zależności i uległości; 2. potrzeby w postawie „od”: niezależności, izolacji, samowystarczalności, doskonałości; 3. potrzeby w postawie „przeciw”: władzy, dominacji, uznania, rywalizacji.

Struktura tych potrzeb jest neurotyczna gdyż są:

1. kompulsywne – zaspokajanie ich jest przymusem;
2. nienasycone – niemożliwe jest ich zaspokojenie, gdyż u ich podstaw leży niezaspokojona potrzeba bezpieczeństwa;
3. sztywne – reakcja, która zaspokaja tę potrzebę jest taka sama;
4. wewnętrznie sprzeczne – istnieje konflikt między potrzebami dominującymi a tymi wypartymi;

³ Zacytujmy w tym punkcie dobre opracowanie https://pl.wikipedia.org/wiki/Karen_Horney (16 V 2024)

⁴ Ibid.

5. zaburzona jest ich hierarchia – z uwagi na to, że wyparte popędy są niezaspokajane – nasilają się
Z uwagi na taką ich strukturę występuje konflikt pomiędzy postawami, który trzeba jakoś rozwiązać. Jest na to kilka sposobów:

1. Potrzeby sprzeczne z dominującą – utrwaloną zwiększają lęk, istnieje zatem konieczność ich wyparcia

2. Istnieją sprzeczne przekonania, uczucia, które występują w takiej izolacji, że nie stanowią sprzeczności

3. Uczucia są kontrolowane – nie można uświadomić sobie uczuć sprzecznych z własną postawą

4. Wszystko co nie pasuje do idealnego obrazu JA ulega projekcji

5. Postawa, która jest dominująca ulega gloryfikacji – a to z uwagi na:

1. konieczność uzyskania spójności

2. silny napór wypartych postaw przeciwnych.

Zaczyna zatem działać mechanizm idealizacji własnej postawy, własnego ja. Pojawia się tutaj egocentryzm i JA – idealne. Tutaj nastąpić musi rozłam z rzeczywistością. Im bardziej wyidealizowany jest obraz tym mniejszy ma związek z rzeczywistością.

Takie wyidealizowany obraz JA jest mało stabilny, z jednej strony osoba widzi siebie jako wielką, lepszą od innych, a z drugiej strony brak jej pewności siebie. Antycypuje zatem dwie rzeczy:

1. antycypacja odrzucenia przez ludzi

2. antycypacja zawalenia się obrazu własnego JA

Te dwa elementy zasilają lęk wtórny. Lęk ten jest powodem objawów wegetatywnych i z tym lękiem pacjenci trafiają do lekarza. Bardzo istotne jest, że w koncepcji Karen Horney mamy do czynienia z dwoma rodzajami lęku: 1. Lęk pierwotny, 2. Lęk wtórny.

Karen Horney stworzyła nowe podejście do zrozumienia neurozy i osobowości. Jej teoria podkreślała rolę społecznych i kulturowych uwarunkowań w kształtowaniu się osobowości i neurozy. Zamiast koncentrować się na popędach biologicznych, jak robił Freud, Horney wskazała, że lęki społeczne, presja kulturowa oraz brak wsparcia w dzieciństwie są głównymi przyczynami neurotycznych zachowań. Jej książka „Neurotyczna osobowość naszych czasów” jest próbą zrozumienia tych mechanizmów, podobnie jak w marksizmie.

4) W swojej książce „Neurotyczna osobowość naszych czasów” Karen Horney przedstawia złożoną koncepcję rozwoju osobowości, który kształtowany jest przez interakcje wewnętrznych tendencji i zewnętrznych, społecznych presji. Jej podejście jest dialektyczne, co oznacza, że rozwój osobowości wynika z ciągłego procesu interakcji sprzecznych sił, które wpływają na jednostkę na różnych etapach życia. Dialektyka Horney odnosi się do dynamicznego i zmiennego charakteru osobowości, który w zależności od czynników zewnętrznych oraz wewnętrznych może prowadzić do zdrowego rozwoju lub neurozy.

4.1) Główne założenia dialektyki rozwoju w teorii Horney:

1.1.1. - Sprzeczność między wewnętrznymi potrzebami a zewnętrznymi wymaganiami:

a) Horney uważała, że człowiek od momentu narodzin doświadcza wewnętrznych potrzeb i pragnień, które są podstawą jego rozwoju. Jednak te potrzeby muszą być zaspokajane w kontekście społecznym i kulturowym, w którym jednostka funkcjonuje. Jeśli zaspokojenie tych potrzeb jest blokowane lub nierealizowane w wyniku społecznych i rodzinnych nacisków, pojawiają się sprzeczności, które prowadzą do rozwoju neuroz.

b) Dialektyczny charakter rozwoju polega na tym, że jednostka nieustannie balansuje pomiędzy własnymi, często sprzecznymi, potrzebami a oczekiwaniami społecznymi, które mogą być w konflikcie z jej naturalnymi pragnieniami. Na przykład, potrzeba miłości może być w sprzeczności z oczekiwaniem społecznym dotyczącym niezależności i sukcesu zawodowego.

4.1.2. Lęk podstawowy jako czynnik rozwoju:

- a) Centralnym pojęciem w teorii Horney jest lęk podstawowy, który wynika z poczucia bezsilności i osamotnienia w obliczu wrogiego lub obojętnego świata. Horney argumentowała, że lęk ten jest w dużej mierze rezultatem niewłaściwego wychowania, w którym dziecko nie czuje się bezpieczne, kochane i akceptowane.
- b) Lęk podstawowy stanowi źródło sprzecznych motywacji: z jednej strony człowiek pragnie bliskości, bezpieczeństwa i akceptacji, z drugiej zaś strony, w odpowiedzi na tę niepewność, może starać się uzyskać kontrolę nad swoim życiem poprzez dominację, rywalizację lub wycofywanie się z relacji.

5) Rozwój neurotyczny – reakcja na lęk podstawowy:

5.1) Dialektyka rozwoju neurotycznego polega na tym, że lęk podstawowy jest mechanizmem, który uruchamia mechanizmy obronne i strategie adaptacyjne, mające na celu zaradzenie wewnętrznemu rozdarciu jednostki. Horney wskazała, że osoby neurotyczne podejmują różne strategiczne tendencje, które mają na celu zminimalizowanie lęku, ale które mogą prowadzić do zaburzenia zdrowego rozwoju:

- a) Poszukiwanie akceptacji – osoba stara się zaspokoić swoje potrzeby poprzez uzyskiwanie aprobaty i miłości od innych.
- b) Dominacja nad innymi – osoba stara się kontrolować otoczenie, aby poczuć się bezpiecznie i zapewnić sobie poczucie własnej wartości.
- c) Ucieczka i wycofanie – osoba unika bliskich relacji i konfliktów, by zmniejszyć swoje lęki i niepokoje.

5.2) Interakcja między „idealnym ja” a „ja rzeczywistym”:

- a) Kolejnym kluczowym elementem dialektyki rozwoju w teorii Horney jest sprzeczność między idealnym ja a ja rzeczywistym. Idealne ja to obraz samego siebie, który jednostka stara się osiągnąć – jest to zestaw ideali, które mają chronić przed lękiem i zapewniać poczucie wartości. Jednak ja rzeczywiste to to, kim człowiek jest w rzeczywistości, z jego słabościami, ograniczeniami i prawdziwymi potrzebami.
- b) W miarę jak osoba stara się spełniać wymagania narzucone przez idealne ja, często odsuwa się od swoich prawdziwych potrzeb i zaczyna żyć w sposób, który prowadzi do wewnętrznego konfliktu. Taki rozdział między idealnym ja a ja rzeczywistym może skutkować chronicznym poczuciem nieadekwatności i alienacji, które są fundamentem neurozy.

5.3) Społeczny kontekst rozwoju:

- a) Koncepcja Horney jest krytyką kapitalizmu, chociaż ona tego terminu nie używa. Horney podkreślała, że jednostki rozwijają się w kontekście społecznym, który może wpływać na ich zdrowie psychiczne i samoocenę. Jeśli społeczność, w której żyje jednostka, kładzie nacisk na konkurencję, materializm, kontrolę i rywalizację, może to prowadzić do alienacji, niezadowolenia i neurotycznych tendencji.
- b) Sprzeczność społeczna w dialektyce Horney oznacza, że jednostki próbują spełniać oczekiwania kulturowe, które często są niezgodne z ich autentycznymi potrzebami i pragnieniami, co prowadzi do rozwoju zaburzeń, takich jak depresja, lęki czy problemy interpersonalne.

6) Dialektyka rozwoju zdrowego vs. Neurotycznego:

6.1) Zdrowy rozwój: Rozwój osobowości, który nie jest zdominowany przez lęk, umożliwia jednostce integrowanie swoich wewnętrznych potrzeb z wymaganiami społecznymi, a także zachowanie autentyczności w relacjach z innymi. Osoba, która potrafi zaakceptować swoje prawdziwe „ja” i jednocześnie dostosować się do wymagań otoczenia w sposób konstruktywny, rozwija się w kierunku harmonii i dobrostanu.

6.2) Neurotyczny rozwój: W przypadku neurotycznego rozwoju, lęk podstawowy oraz konflikty wewnętrzne prowadzą do rozwoju nienaturalnych strategii adaptacyjnych. Sprzeczność między „idealnym ja” a „ja rzeczywistym”, a także nierównowaga między wymaganiami społecznymi a osobistymi potrzebami, prowadzi do wewnętrznych konfliktów, które mogą objawiać się w postaci zaburzeń psychicznych, takich jak lęki, depresje, agresja, a także problemów w relacjach międzyludzkich.